

Suzan Vajs Bauer

ISTORIJA
STAROG
SVETA

I
TOM

PRVE CIVILIZACIJE

Preveo
Dejan Ristić

■ Laguna ■

Naslov originala

Susan Wise Bauer

THE HISTORY OF THE ANCIENT WORLD

Copyright © 2007 by Susan Wise Bauer

Published by Agreement with W. W. Norton & Company,
NYC.

Translation copyright © 2017 za srpsko izdanje, LAGUNA

Karte su dizajnirale Suzan Vajs Bauer i Sara Park

Kupovinom knjige sa FSC oznakom pomažete razvoj projekta
odgovornog korišćenja šumskih resursa širom sveta.

NC-COC-016937, NC-CW-016937, FSC-C007782

© 1996 Forest Stewardship Council A.C.

Kristoferu

Sadržaj

1. Karte 11
2. Ilustracije 13
3. Zahvalnost 15
4. Uvod 21

Prvi deo

NASTANAK ISTORIJE

27

1. **Poreklo monarhije** Severno od Persijskog zaliva,
u veoma dalekoj prošlosti 29
2. **Najranija povest** Sumer, nešto poznije 39
3. **Uzdizanje plemstva** Sumer,
3600. godine p. n. e. 49
4. **Stvaranje carstva** Dolina reke Nil,
3200. godine p. n. e. 56
5. **Doba gvožđa** Dolina reke Ind,
3102. godine p. n. e. 67

6. **Car filozof** Dolina Žute reke,
2852–2205. godine p. n. e. 75

Drugi deo

POČECI

83

7. **Prvi pisani izvori** Sumer i Egipat,
3800–2400. godine p. n. e. 85
8. **Prve ratne hronike** Sumer,
2700. godine p. n. e. 97
9. **Prvi građanski rat** Egipat,
3100–2686. godine p. n. e. 112
10. **Prvi epski junak** Sumer,
2600. godine p. n. e. 127
11. **Prva pobeda nad smrću** Egipat,
2686–2566. godine p. n. e. 137
12. **Prvi reformator** Sumer,
2350. godine p. n. e. 153
13. **Prvi vojni diktator** Sumer,
2334–2279. godine p. n. e. 164
14. **Prvi planski osnivani gradovi** Dolina reke Ind,
3200. godine p. n. e. 177
15. **Prvi slom carstva** Egipat,
2450–2184. godine p. n. e. 185
16. **Prva najezda varvara** Akad, Sumer i Elam,
2278–2154. godine p. n. e. 197
17. **Prvi jednobožac** Sumer i zapadne semitske oblasti,
2166–1991. godine p. n. e. 210

-
18. **Prva prirodna katastrofa** Sumer,
2037–2004. godine p. n. e. 228

Treći deo

BORBE

237

19. **Borba za ponovno ujedinjenje** Egipat,
2181–1782. godine p. n. e. 239
20. **Mesopotamsko vrenje** Mesopotamija,
2004–1750. godine p. n. e. 250
21. **Pad dinastije Ksija** Dolina Žute reke,
1766. godine p. n. e. 263
22. **Hamurabijevo carstvo** Vavilon,
1781–1712. godine p. n. e. 272
23. **Egipat pod Hiksima** Egipat,
1782–1630. godine p. n. e. 284
24. **Kritski kralj Minoj** Krit,
1720–1628. godine p. n. e. 292
25. **Pad Harape** Indija,
1750–1575. godine p. n. e. 305
26. **Uspon Hetita** Mala Azija i Mesopotamija,
1790–1560. godine p. n. e. 312
27. **Ahmos proteruje Hikse** Egipat,
1570–1546. godine p. n. e. 320
28. **Uzurpacija i osveta** Egipat,
1546–1446. godine p. n. e. 327
29. **Trojako nadmetanje** Egipat, Mesopotamija i Mala
Azija, 1525–1400. godine p. n. e. 338

30. **Promena prestonice dinastije Šang** Kina,
1753–1400. godine p. n. e. 347
31. **Mikenjani** Krit i Grčka,
1600–1400. godine p. n. e. 355
32. **Borba bogova** Egipat,
1386–1340. godine p. n. e. 363
33. **Bojevi i brakovi** Egipat, Mesopotamija i Mala Azija,
1340–1321. godine p. n. e. 378
34. **Najveća bitka drevnih vremena** Egipat, Mala Azija i
Asirija, 1321–1212. godine p. n. e. 391
35. **Trojanski rat** Grčka,
1260–1230. godine p. n. e. 402
36. **Prvi istorijski kineski car** Kina,
1200. godine p. n. e. 411
37. **Rig Veda** Indija,
1200. godine p. n. e. 419
38. **Točak se ponovo okreće** Mala Azija, Asirija, Vavilon i
Egipat, 1212–1190. godine p. n. e. 423
39. **Propast Novog carstva** Egipat,
1185–1070. godine p. n. e. 435
40. **Mračno doba Grčke** Grčka,
1200–1050. godine p. n. e. 445
41. **Mračno doba Mesopotamije** Mesopotamija,
1119–1032. godine p. n. e. 451
42. **Pad dinastije Šang** Kina,
1073–1040. godine p. n. e. 460

Karte

1. Drevna Mesopotamija 33
2. Pre Rajan-Pitmanovog potopa 43
3. Drevni sumerski gradovi 52
4. Gornji i Donji Egipat 61
5. Indija 69
6. Trgovački putevi u Indiji 71
7. Najstarija naselja u Kini 77
8. Trgovina u doba Meskijagašera 100
9. Širenje Egipta 115
10. Piramide Starog carstva 149
11. Sukobljeni sumerski i elamski gradovi 154
12. Sargonovo carstvo 172
13. Harapski gradovi 179
14. Mesopotamija u doba Naram-Sina 201
15. Svet u doba Avrama 218
16. Raspad Sumera 233

17. Srednje carstvo 246
18. Mesopotamsko vrenje 253
19. Dinastije Ksija i Šang 266
20. Hamurabijevo carstvo 279
21. Tri istovremene dinastije 289
22. Minojci 295
23. Tera – pre i posle vulkanske erupcije 301
24. Došljaci u Indiju 308
25. Domovina Hetita 315
26. Ahmos protiv Hiksa 322
27. Najveće egipatsko širenje na sever 335
28. Mitani 340
29. Prestonice dinastije Šang 349
30. Mikenjani 357
31. Nubija 370
32. Asirsko Srednje carstvo 381
33. Asirija u doba cara Tikulti-Ninurte 431
34. Invazija ljudi s mora 437
35. Dorska Grčka 447
36. Propast Hetita 452
37. Dinastije Šang i Džou 461

Ilustracije

---

1. Buzdovan faraona Skorpiona 62
2. Narmerova paleta 63
3. Tablica s klinastim pismom 89
4. Pregled pisama 96
5. Prelomljena piramida 145
6. Jastrebova stela 158
7. Čovek iz Mohendžo-Dara 180
8. Sfinga u Gizi s Velikom piramidom u pozadini 187
9. Kefrenovi potomci 191
10. Gudea, vladar Lagaša 206
11. Egipatski faraon Senusret III 248
12. Plesač s bikovima 299
13. Egipatski faraoni 324
14. Statua Ramzesa II 396
15. Mumija Ramzesa II 399
16. Bronza iz razdoblja dinastije Šang 413
17. Reljef iz Medinat Habua 440

Zahvalnost

Već duže vreme ne pronalazim odgovor na pitanje: „Na čemu radiš ovih dana?“ Kad kažem da se bavim istorijom sveta, ljudi prasnu u smeh.

Zaista pišem istoriju sveta. Ali nikad se ne bih upustila u tako nešto da moj urednik u izdavačkoj kući Norton Starling Lorens, to nije predložio. Njegovi saveti, ohrabrenja i uređivačke intervencije pomogle su u oblikovanju prvog toma; veliki deo zasluga pripada njemu. Zahvaljujem Staru i Dženi na njihovom gostoprimstvu (tipično za južnjake).

Moj iskusni agent Ričard Henš, pomaže mi da svoje profesionalne obaveze obavljam efikasno. Zahvalna sam mu na pomoći i prijateljstvu.

Svaka opšta istorija, poput ove, zasniva se na iscrpljujućem radu stručnjaka. Posebnu zahvalnost dugujem Semjuelu Nou Krameru za sve što je u vezi sa Sumerom; Gvendolin Lik za pomoć u vezi s istraživanjem Mesopotamije i Vavilona; Piteru Klejtonu na izradi hronologije vladavine faraona; Danijelu Likenbilu na podacima u vezi s asirskim vladarima; Romili Tapar na različitim perspektivama Indije; Grantu

Frejmu na pomoći prilikom istraživanja vavilonskih careva; Robinu Voterfeldu na prevodima sa starogrčkog, a Bartonu Votsonu s kineskog jezika; Koristila sam *Electronic Text Corpus of Sumerian Literature*, izuzetan istorijski izvor, rezultat rada Instituta za orijentalistiku Univerziteta u Oksfordu.

Bibliotekari i osoblje Službe za međubibliotečku razmenu u mojoj matičnoj biblioteci Svem pri Koledžu Vilijam i Meri bili su takođe od koristi i puni razumevanja. Zahvalnost dugujem i Dijani Bergman iz biblioteke Sekler pri Univerzitetu u Oksfordu na njenoj pomoći.

Bila sam srećna što je talentovana Sara Park radila sa mnom na izradi karata i radujem se prelasku u srednjovekovne oblasti s njom.

Zahvalna sam Piteru Bafingtonu u Pis Hilu, na pomoći u pribavljanju dozvola, bibliotečkih procedura, elektronske prepiske i mnoštva detalja (kao i na pohvalama kad god bih mu kazala da sam obradila narednih petnaestak godina); Sari Bafington, na svim metričkim proračunima, pomoći u kopiranju kataloga i njenom prijateljstvu; Čarliju Parku na angažovanju u internet prezentaciji, odnosima s javnošću, tehničkim savetima i entuzijazmu; Elizabeti Veber na ispo moći baš u svemu, od rada na napomenama do menjanja pelena, i Nensi Blont, koja je preuzela dužnost mog pomoćnika u najkritičnijoj fazi procesa nakon što sam pregledala 364 knjige iz univerzitetske biblioteke i nisam odgovarala na elektronsku poštu punih osam meseci. Bila je odlučna da uvede red u taj haos.

Zahvalna sam mnogim istoričarima, istraživačima i laicima koji su me ohrabivali tokom rada na ovom poduhvatu: Džonu Vilsonu iz *Books & Culture*, Morin Ficdžerald s Koledža Vilijam i Meri na pomoći koja je daleko nadilazila profesionalne okvire i mom ocu (istovremeno i poslovnom

---

partneru) Džejsmu L. Vajsu Mlađem koji mi je napravio kancelariju u našoj staroj ostavi, pretvorivši je u vrlo prijatno mesto.

Robert Erik Frikenberg, Rolin Fips, Majkl Stjuart i Marta Dart iščitavali su radne verzije teksta; zahvalna sam im na svim savetima. Lektura koju je uradila Elizabet Pirson ukazala je na brojne nedoslednosti za koje nisam znala da sam ih napravila.

Zahvaljujem Lorin Viner na njenim iskrenim ohrabrenjima, Gregu i Stefani Smit na tome što su bili uporni u tome da makar jednom godišnje ručamo zajedno. Suzan Kaningem nastavlja da me i dalje podseća na sve ono što treba da radim.

Moj brat Bob Vajs bio je zadužen za ekspertizu fotografija i održavanje kontakata. (Bobe i Heder, sada kada je prvi tom objavljen, svečano obećavam da ću se javljati na telefon i odgovarati na elektronsku poštu.) Džesi Vajs je moja poštovana koleginica, ali i izuzetna majka-baka; ona je Suzan naučila da čita dok sam ponirala u sumerske natpise i donosila mi hranu iz naše bašte iako nikada ništa nisam posadila. Moj sin Kristofer, koji je ovaj tekst prvi koristio kao školski udžbenik iz istorije, dao mi je dragocene komentare. Ben, Danijel i Emili podsećali su me na to koliko je život divan kad je bilo potrebno obaviti lekturu teksta. Najdublju zahvalnost iskazujem svom suprugu Piteru koji mi je omogućio i da pišem i imam privatni život. *Sumus exules, vivendi quam auditores.*

Uvod

Negde oko 1770. godine pre naše ere Zimri-Lima, vladara utvrđenog grada Mari na obalama Eufrata, razljutila je najmlađa kći.

Deset godina ranije Zimri-Lim udao je stariju kći Šimatuma za vladara samostalnog i moćnim zidinama opasanog grada koji je nazivan Ilansura. Bio je to dobar potez obeležen veličanstvenim slavljem i mnoštvom darova (od kojih je većinu mladina rodbina namenila mladoženji). Unuci Zimri-Lina tako bi postali pretendenti na presto Ilansure, dok bi njegov vladar bio saveznik, a ne samo još jedan u nizu suparnika među brojnim samostalnim gradovima koji su se borili za plodno zemljište koje se nalazilo duž obala Eufrata.

Nažalost, unuci nisu došli na svet toliko brzo koliko se nadao. Tri godine kasnije, u nameri da savezništvo s Ilansurom učini trajnim, Zimri-Lim je vladaru tog grada poslao i svoju drugu kći, Šimatuminu mlađu sestru Kirum. Od nje se, kao ambiciozne osobe oštrog jezika, očekivalo da zauzme zakonito mesto druge supruge i sluškinje njene sestre. Umesto toga, Kirum je odlučila da lobira kako bi zauzela položaj

vladareve prve supruge. Uključila se u politiku, izdavala zapovesti slugama, s podsmehom se odnosila prema sestri i ponašala se kao gospodarica palate sve dok Šimatum nije rodila blizance.

Bezdetna Kirum odmah je izgubila mesto u dvorskoj hijerarhiji. „Niko me više ne pita za mišljenje“, žalila se u pismima koje je upućivala ocu. „Suprug mi je oduzeo i poslednje preostale sluge. Moja sestra mi govori kako će mi učiniti sve što joj je po volji!“

Imajući u vidu Kirumino ponašanje u odnosu na njenu sestru u prvim godinama braka, izraz „sve što joj je po volji“ nije podrazumevao ništa dobro. I zaista, Kirum je uskoro u svojim pismima preklinjala oca da je spase. Poruka, „Pomozi mi da se vratim kući ili ću sigurno umreti“, uznapredovala je u, „Ukoliko me ne vratiš kući u Mari, baciću se s najvišeg krova u Ilansuri!“

Zimri-Lim se nadao da će vladara Ilansure učiniti svojim prijateljem. Nažalost, ostavljanje Kirum u muževljevom domaćinstvu nije doprinosilo jačanju dobre volje između dve porodice. Sedam godina nakon venčanja Zimri-Lim je odustao, krenuo je na kraljevsko putovanje na sever i, na osnovu zapisa nastalih na njegovom dvoru, „oslobodio palatu u Ilansuri“, tako što je Kirum vratio kući.¹

PRE VIŠE HILJADA GODINA grupe lovaca i sakupljača kretale su se širom Azije i Evrope prateći krda mamuta koji su se hranili divljim rastinjem. Led je počeo da se povlači, što je neposredno uticalo na vegetaciju; krda su lutala severnim oblastima i nestajala. Neki od lovaca su ih pratili. Drugi, uskraćeni za meso koje je predstavljalo glavni deo njihove

---

ishrane, verovatno su sakupljali divlje rastinje i počeli da uzgajaju biljke.

IAKO ISTORIJE SVETA uobičajeno započinju praistorijom, sumnjam da ona predstavlja pravi početak za jednog istraživača prošlosti. Neki drugi stručnjaci su mnogo bolje pripremljeni kako bi istraživali tamne strane najranije istorije. Arheolozi iskopavaju tragove sela sagrađenih od kostiju mamuta, a antropolozi teže da rekonstruišu izgubljeni svet njihovih žitelja. Svi oni tragaju za hipotezama koje odgovaraju dokazima koji bi ukazivali na skupine ljudi koje se kreću od istoka ka zapadu zamenjujući mamutovo meso ječmom i kopajući rupe kako bi u njih smestili višak useva.

Ali za istoričara koji ne pokušava samo da objasni *šta* ljudi čine, već *kako* i *zašto* to rade, praistorija – razdoblje pre nego što su ljudi počeli da zapisuju i pripovedaju povesti o svojim vladarima, junacima i njima samima – ostaje neprozirna. Bez obzira na to do kojih zaključaka arheolozi dolaze kada su u pitanju neolitski ljudi, ništa ne znam o životu neolitskog grnčara koji izrađuje svoje prstenasto oblikovano zemljano posuđe u nekom selu u južnoj Francuskoj. Tragovi lovaca i sakupljača (grnčarija, predmeti od kamena, skeleti ljudi i životinja, crteži na stenama ili zidovima pećina) otkrivaju način života, ali iz toga ne proističe nikakav pisani trag. U praistoriji nema vladara i njihovih žena. Depersonalizovani, praistorijski ljudi često se pojavljuju u vidu raznobojnih strelica na kartama: krećući se u pravcu severa, zapada, rađeci na poljima zasađenim kultivisanim biljem ili starajući se o stadima nedavno pripitomljenih životinja. Povest o tim bezimenim ljudima trebalo bi da

bude ispričana depersonalizovanim glasom koji obuhvata mnoštvo istorija: „Civilizacija je nastala u oblasti *Plodnog polumeseca* gde su prvi put zasađeni usevi duž obala Eufrata. Uskoro je došlo i do razvoja pismenosti, kao i do uspostavljanja prvih gradova.“

Kad god je istoričar prinuđen da se osloni na opšte tvrdnje u vezi s „ponašanjem ljudi“, on napušta svoje svojevrсно prirodno stanište i govori stranim jezikom – najčešće ne čineći to tečno.

Ova vrsta depersonalizovane istorije (posebno kad se koristi pasiv) neopisivo je dosadna. Što je još gore, ona je netačna. *Plodni polumesec* nije imao monopol na poljoprivredu; malobrojne skupine ljudi širom Azije i Evrope otpočele su da uzgajaju žitarice kako je temperatura rasla i u svakom slučaju *Plodni polumesec* bio je krik u prazno.

Antropolozi mogu da nagađaju o ljudskom ponašanju; arheolozi o ostacima naselja; filozofi i teolozi o nastanku ljudske vrste iz neizdiferencirane mase. Međutim, zadatak istoričara je potpuno drugačiji: oni tragaju za pojedinačnim životnim pričama koje konkretizuju apstraktne pretpostavke o ljudskom ponašanju.

Nije bilo nimalo lako biti mali vladar na drevnom Bliskom istoku. Zimri-Lim proveo je polovinu svog života ratujući s vladarima susednih gradova, a drugu polovinu pokušavajući da sredi svoj krajnje složeni privatni život. Njegova supruga, snalažljiva i politički mudra Šiptu, vladala je gradom Mari dok se njen suprug nalazio u jednom od mnogih ratova. Usred užarenog mediteranskog leta ona mu je pisala: „Vodi računa da se zaštitiš kad se izlažeš jakom suncu! ... Obuci odeću i stavi ogrtač koji sam sašila za tebe! ... Veoma sam zabrinuta; piši mi i kaži mi da si na sigurnom!“ Zimri-Lim joj je odgovorio: „Neprijatelj me nije ugrozio

svojim oružjem. Sve je u najboljem redu. Neka tvoje srce ne brine.“ U zapisima na mnogim tablicama ispisanih klinastim pismom, koje su pronađene duž obala Eufrata, Zimri-Lim se istovremeno javlja kao tipičan mesopotamski vladar i kao jedinstvena individua: oženjeni muškarac bez smisla za roditeljstvo.

Umesto da započnem ovu istoriju s prikazima pećinskih crteža ili nomadskih skupina koje su lutale dolinama, odlučila sam da otpočnem od trenutka kad su pojedinačne ljudske sudbine i njihovi glasovi na svojevrsan način izronili iz nejasne buke praistorije. U poglavljima koja slede naići ćete na nešto praistorije, pozajmljene iz arheologije i antropologije, a s tim u vezi i na neizbežno korišćenje uopštenih izraza. Ali takvo pojavljivanje praistorije nalazi se isključivo u službi uspostavljanja okvira za očekivani izlazak na scenu pojedinačnih ličnosti.

Pažljivo sam koristila epske pripovesti i mitove kako bih osvetlila praistoriju. Prve ličnosti koje izranjaju s površine drevne prošlosti ostavljaju utisak da su jednim delom ljudi, a drugim bogovi; najraniji carevi vladaju hiljadama godina, a prvi heroji uznose se na nebesa na krilima orla. Počev od XVIII veka, zapadni istoričari sumnjali su u verodostojnost takvih povesti. Obrazovani na univerzitetima na kojima je nauka doživljavana kao nešto nepogrešivo, istoričari su često težili da sebe pozicioniraju kao naučnike: tragajući za sirovim činjenicama i odbacujući bilo kakav istorijski materijal koji je delovao kao da odstupa od realnosti Njutnovog univerzuma. Konačno, dokument kao što je spisak sumerskih vladara koji počinje sa „vlast careva potiče s nebesa“, naučna historiografija ni na koji način ne smatra pouzdanim izvorom. Mnogo je bolje osloniti se na arheologiju i konkretne materijalne dokaze prilikom rekonstruisanja najranijih

perioda ljudskih naseobina u području Sumera, Egipta i doline reke Ind.

Za istoričarku koja se posvećuje odgovorima na pitanja zašto su se i kako dešavale određene pojave u aktivnostima ljudi, ostaci grnčarije i temelja kuća imaju ograničeni značaj. Oni ne predstavljaju prozor u dušu. Epske pripovesti, s druge strane, prikazuju strahove i nade onih koji ih pripovedaju, a to je od suštinske važnosti prilikom razumevanja njihovog ponašanja. Mit, kako istoričar Džon Ki kaže, jeste „dim istorije“: moraš da se nagneš iznad njega pre nego što osetiš tračak plamena; ali kad vidiš dim, najmudrije je praviti se da on ne postoji.

Treba imati u vidu da sve povesti drevnih vremena dobrim delom uključuju nagađanje. Spekulacije zasnovane na fizičkim dokazima nisu, međutim, pouzdanije od onih koje su utemeljene na pričama koje ljudi žele da sačuvaju i koje prenose svojoj deci. Svaki istoričar traga za dokazima, odbacuje one koji izgledaju nedovoljno važni, a preostale svrstava u određeni kontekst. Dokazi koji proističu iz drevnih pripovesti nisu manje značajni od onih koji su zaostali iza trgovaca na njihovim putevima. I jedne i druge treba prikupiti, probati, vrednovati i iskoristiti. Koncentrisati se na materijalne dokaze isključujući pri tom mitove i povesti isto je što i pokloniti poverenje tumačenju ljudskog ponašanja na način da ono može biti dodirnuto, omirisano, viđeno i izmereno: to predstavlja isključivo mehanički pogled na ljudsku prirodu i nedovoljan naučni metod tumačenja tajni ljudskog ponašanja.

Uprkos svemu, istorija nastala na drevnim povestima uključuje onoliko teoretisanja koliko i ona zasnovana na veoma starim materijalnim ostacima. Stoga sam pokušala da ukažem na onaj istorijski momenat u kome pisani izvori

---

počinju da se umnožavaju, a pretpostavke postepeno gube na svom značaju (Drugi deo). Istoričari se ne trude preterano da čitaocu pruže ovakva tumačenja; mnogi prave prelaz sa „mezolitski čovek je brzo ovladao tehnikama izrade oružja“ na „Sargon je proširio svoju vlast na značajan deo Mesopotamije“ ne ukazujući na to da su ove dve tvrdnje zasnovane na veoma različitim dokazima, kao i da sadrže visok stepen dvosmislenosti.

U ovom tomu nećemo dati mnogo prostora Australiji, obema Amerikama ili Africi jer usmene povesti ovih kultura, ma koliko stare, ne idu toliko daleko u prošlost koliko to čine najstariji popisi mesopotamskih vladara ili najranije memorijske tablice egipatskih faraona. Međutim, čitava ideja vremenske lente koja nam pruža tako precizne obrise prošlosti – praistorije, antičke istorije, srednjovekovlja, a potom dalje, ka novijem dobu – nije afrička niti severnoamerička; to je zapadnjačka ideja (što ni na koji način ne umanjuje njenu korisnost). Kao što je arheolog Kris Gozden u svojoj knjizi o praistoriji ukazao, starosedeooci poput Aboridžina u Australiji nisu imali sopstveni koncept „praistorije“. Koliko znamo, oni su prošlost i sadašnjost doživljavali kao jedno, sve dok nisu došli ljudi sa zapada koji su doneli „istoriju“ sa sobom što je rezultiralo time da je njihova praistorija doživela svoj iznenadni kraj. Tada smo se susreli s njima, što možda nije predstavljalo najbolji ishod, ali je time makar izbegnuto narušavanje njihovog autentičnog poimanja vremena.

Dodajmo tome i ovo: datiranje svega onoga što se desilo pre Hamurabija (oko 1750. godine p. n. e.) jeste problematično. Čak i godina Hamurabijevog stupanja na presto sadrži mogućnost greške od oko 50 godina u oba vremenska pravca, a kad se vratimo 7.000 godina p. n. e. datiranje je prilično slobodno. Pisanje o nečemu što se desilo od

nastanka vremena sve do oko 4.000 godina p. n. e. dodatno je zakomplikovano činjenicom da postoji više različitih periodizacija u okviru same „praistorije“ od kojih nijedna nije u potpunoj saglasnosti s drugom ili u najmanju ruku predstavlja proizvoljnost.

Odlučila sam da koristim tradicionalnu hronologiju koja podrazumeva razdoblje *pre* naše ere. Razumem i zašto su se mnogi istoričari opredelili da koriste hronologiju koja obuhvata *staru* i *novu* eru kako bi izbegli da istoriju u potpunosti posmatraju iz judeo-hrišćanskog ugla. Međutim, korišćenje termina *stara* era uz prihvatanje godine Hristovog rođenja kao odrednice deluje mi besmisleno.

PRVI DEO

NASTANAK ISTORIJE

Prvo poglavlje

Poreklo monarhije

U oblastima severno od Persijskog zaliva, Sumerci su u drevnoj prošlosti shvatili da su gradovima potrebni vladari

PRE MNOGO HILJADA GODINA sumerski monarh Alulim vladao je gradom Eridu koji je predstavljao utvrđeno naselje, sigurno utočište u nepredvidivoj i surovnoj ravnici koju su Rimljani kasnije nazvali Mesopotamija. Alulimovo uzdizanje na vlast označilo je početak civilizacije, a njegova vladavina potrajala je skoro trideset hiljada godina.

Sumerci, koji su živeli u svetu u kome natprirodno i stvarno još uvek nisu bili jasno razgraničeni i odvojeni jedno od drugog, nikako se ne bi zagrcnuli čitajući poslednji deo prethodne rečenice. Istovremeno, bilo bi im veoma teško da prihvate tvrdnju po kojoj je Alulimovo stupanje na presto označilo „početak civilizacije“. Po sopstvenom shvatanju, Sumerci su verovali da su bili civilizovani od najranijih vremena. Alulimova vladavina, zabeležena u popisu sumerskih vladara (možda najstarijem istorijskom izvoru na svetu)

„potekla je s nebesa“ i već je bila savršena kad je otpočela svoje zemaljsko trajanje.

Međutim, stupanje na presto prvog vladara vidimo u drugačijoj perspektivi. U pitanju je važna promena u istoriji, početak potpuno novog vida odnosa između ljudi, njihovih država i vladara.

Ne možemo datirati razdoblje Alulimove vladavine budući da se on ne pominje u nekom drugom istorijskom izvoru i ne znamo koliko je star i sam popis sumerskih vladara. Popis je zabeležen na glinenim tablicama negde oko 2100. godine p. n. e., ali on nesumnjivo sadrži znatno starije podatke. Štaviše, hronologija koju nalazimo u popisu sumerskih vladara ne odgovara u potpunosti prošlosti kakvu poznajemo. „Nakon što je monarhija potekla s nebesa“, saopštava nam popis vladara, „Alulim je kao car vladao 28.000 godina; [njegov naslednik] Alalgar vladao je 36.000 godina“.¹

Dužina njihovih vladavina zasnovana je na verovanju da su obojica careva zapravo bili polubogovi, a to verovanje je poteklo pre iz mitologije nego iz istorije, ili možda da su Alulim i njegov naslednik vladali tokom veoma dugog vremenskog perioda. Prema Sumercima, osam careva vladalo je pre nego što je došlo do prirodne katastrofe tokom koje je „velika voda potopila“ čitavu zemlju. Svaka pojedinačna vladavina trajala je po 36.000 godina što pretpostavlja način računanja vremena koji je nama nepoznat.*

Ono što *možemo* da uradimo odnosi se na mogućnost da smestimo prve sumerske careve u daleku prošlost. Alulim je verovatno živio u području koje je bilo prilično drugačije u

---

* Postoje i drugi problemi u vezi s popisom vladara, uključujući delove koji nedostaju jer su neke od glinenih tablica tokom vremena polomljene, kao i očigledno uklanjanje careva čije je postojanje potvrđeno zapisima i drugim izvorima. Ipak, popis i danas predstavlja najbolji uvid u najraniju sumersku istoriju.

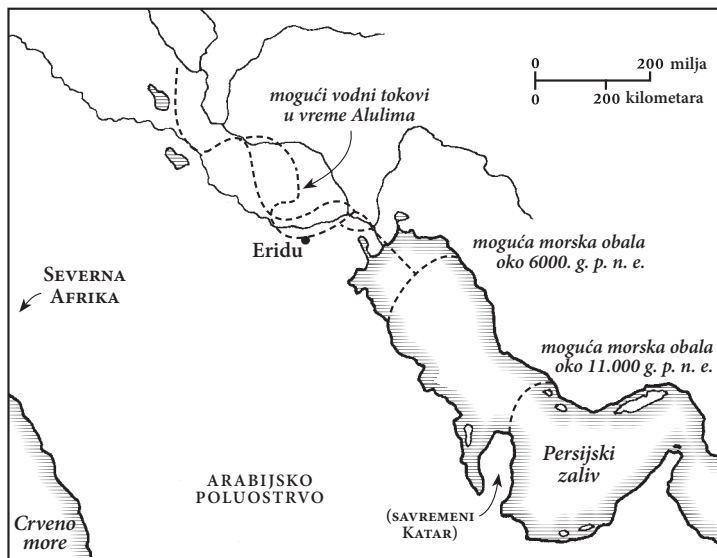
odnosu na Mesopotamiju kakvu danas poznajemo, s njene dve poznate reke Tigrom i Eufratom, koje se ulivaju u Persijski zaliv. Geolozi nam govore da je neposredno pre početaka istorije (razdoblje oko 11.000 godina p. n. e., mada daleko od preciznog, predstavlja referentnu vremensku odrednicu) led počeo da se širi iz pravca Severnog pola ka jugu, skoro do samog Mediterana. S tolikom količinom vode sadržane u ledu nivoi mora i okeana postajali su niži; severni delovi Zaliva verovatno su bili ravnica s potocima koji su proticali kroz nju, dok je okean dosezao do obala koje su se nalazile na području današnjeg Katara. Kiše su stalno padale tako da je zemljište redovno bilo navodnjavano.

Kako su temperature počele da rastu, a led da se topi – petomilenijumsko razdoblje koje geolozi smeštaju u period između 11.000 i 6.000 godina p. n. e. – okean se postepeno približavao današnjem Kataru i Bahreinu. Oko 6000. godine p. n. e., Britanija – do tada poluostrvo koje je štrčalo iz Evrope – postalo je ostrvo, a obale Persijskog zaliva produžile su se do južnih delova današnjeg Kuvajta. Ravnica koja se nalazila na severu bila je navodnjavana, ne dvema rekama već moćnim potocima čija su korita još uvek vidljiva na satelitskim snimcima; Knjiga postanja opisuje jednu reku sa „četiri glave“ koja je tekla dolinom.²

Uprkos tome što je zemljište dobijalo vodu iz tog razgranatog rečnog toka, ono je vremenom postajalo suvlje. Kako se led povlačio, temperature su rasle. Severno od Zaliva obilne padavine su se preobrazile u neredovne slabe kiše do kojih je dolazilo isključivo tokom zimskih meseci. Tokom leta jaki vetrovi duvali su preko nezaštićene ravnice. Svake godine potoci bi se izlivali i plavili polja pre nego što bi se vratili u svoja korita, ostavljajući mulj na njima. Mulj se taložio na obalama isprepletanih potoka postepeno ih udaljavajući jedne od drugih, a zaliv se širio ka severu.

Stanovništvo koje je živelo u južnim delovima ravnice, bliže zalivu, borilo se za preživljavanje na promenljivom i nepredvidljivom reljefu. Jednom godišnje ogromna količina vode plavila je oranice. Nakon što bi se voda povukla, zemljište se sporo sušilo. Nisu raspolagali kamenom ili šumama koje bi im obezbedile drvenu građu, niti pašnjacima; samo trskom koja je rasla u blizini potoka i blatom. Oblikovano i osušeno, pomešano s trskom i pečeno, blato je činilo osnov njihovih kuća, cigala koje su ugrađivane u gradske zidine, njihovih posuda i posuđa. Oni su bili ljudi zemlje.*

* U mnogim povestima ovi seljani nisu nazivani Sumercima. Istoričari su taj termin rezervisali za kulturu koja je postojala u mesopotamskoj ravnici počev od oko 3200. g. p. n. e. budući da su dokazi godinama svedočili da su, dok su najstarije naseobine postojale od oko 4500. g. p. n. e., Sumerci predstavljali posebnu grupu koja je došla sa severa i zauzela to područje oko 3500. g. p. n. e. Međutim, najnovija iskopavanja i korišćenje savremenih tehnologija kako bi se istražilo tlo koje se nalazi ispod vodenih površina pokazuju da je Sumer bio nastanjen mnogo pre 4500. g. p. n. e. Detaljnija istraživanja ostataka koji su dostupni arheolozima pokazala su da inostrana invazija *nije* nametnula novu kulturu starosedelačkom mesopotamskom stanovništvu; rane naseobine pokazuju isti način izgradnje kuća, organizacije naselja, ukrašavanja itd, kao i potonja „sumerska sela“. Mnogo je verovatnije da su se žiteljima najranijih naselja priključili ljudi koji su pristigli sa severa i proširili se do juga i istoka a da se nije radilo o invaziji već o stalnom širenju naselja. Uprkos tome, imena najstarijih sumerskih naselja bila su malobrojna; stanovnici Donje Mesopotamije nazivali su se Ubaidi u periodu između 5000. i 4000. g. p. n. e., a Uruk u razdoblju između 4000. i 3200. g. p. n. e. Naredna epoha, nazvana Džemdat Nasr, trajala je od oko 3200. do oko 2900. g. p. n. e., mada su ove vremenske odrednice rastegljive. Naselja nastala pre 5000. g. p. n. e. nosila su različite nazive, poput Samara, Hasuna i Halaf. Ovi periodi, delimično definisani na osnovu načina dekoracije keramike, dobijali su nazive na osnovu imena arheoloških lokaliteta na kojima su prvi put pronalazeni tipični ostaci. (Lingvisti koriste drugačije nazive samo kako bi uneli kaos u tu oblast. Ubaidani su, na primer, postali Proto-Eufračani.) Mislim da je jednostavnije i preciznije koristiti pojam Sumerci.

1. Drevna Mesopotamija

Jezik kojim su se doseljenici služili – sumerski – po svemu sudeći nije bio u vezi ni sa jednim poznatim jezikom na svetu. Ali do vremena kada su Sumeri počeli da pišu, njihov jezik obogaćen je rečima iz drugih jezičkih sistema. Reči u sumerskom jeziku nastajale su iz jednosložnog korena, mada mnoštvo termina iz najstarijih zapisa pokazuje neobično dvosložno poreklo: nazivi dve najmoćnije reke koje protiču kroz ravnice, pojmovi koji označavaju zemljoradnika, ribara, stolara, tkača i mnoga druga zanimanja, pa i sam naziv grada Eridu.

Ove reči su semitske i dokazuju da Sumeri nisu bili sami u južnim delovima ravnice. Reči semitskog porekla pripadale su narodu čija se postojbina nalazila severno i istočno u odnosu na mesopotamsku ravnice. Planinski masivi, koji su se nalazili severno i istočno od Mesopotamije, obeshrabrivali

su nomade, dok je kretanje na sever, iz pravca Arabijskog poluostrva ili Severne Afrike, bilo znatno pogodnije. Semiti su učinili upravo to naselivši se među Sumerce i pozajmljujući im reči. I više od samih reči: pozajmljenice u semitskom jeziku čine skoro svi pojmovi koji označavaju poljoprivredne aktivnosti (plug, brazda), kao i zanatske delatnosti (korpar, kožar, stolar). Upravo su Semiti, a ne Sumerci, doneli ove veštine u Mesopotamiju.

Kako su Semiti naučili da se bave zemljoradnjom?

Poput stanovnika Evrope i dalekog severa, verovatno su to činili postepeno. Moguće je da su, kako se ledeni pokrivač povlačio, a krda životinja čije je meso korišćeno u ishrani kretala na sever postajući s vremenom sve mršavija, lovci na divlje životinje odustajali od potrage za tim krdima i počeli da prikupljaju plodove divljih biljaka koje su rasle u toplijim predelima, seleći se jedino onda kada su se vremenske prilike menjale (kao što su starosedeoci Severne Amerike, koji su boravili na teritoriji današnje Kanade, činili i u vreme kada se pojavio Žak Kartije). Možda su upravo ti nekadašnji nomadi uznapredovali od branja plodova divljih biljaka do sađenja i uzgajanja različitih kultura, odustajući od selidbe da bi se u potpunosti posvetili seoskom životu. Dobro uhrañeni muškarci i žene dobijali su više dece. Srpovi i predmeti izrađeni od kamena, otkriveni na širokom području od današnje Turske do doline Nila, ukazuju na mogućnost da su, dok su sazrevala u odrasle osobe, ta deca napuštala prenaseljena sela i upućivala se u nepoznato, prenoseći svoje poljoprivredne veštine na druge.

Drevne povesti dodaju još jedan detalj ovoj priči: dok su Sumerci, pod uticajem Semita, sadili poljoprivredne kulture oko svojih sela, život se toliko zakomplikovao da im je bio potreban vladar koji bi im pomogao u rešavanju njihovih tegoba.

Tada se pojavljuje Alulim, vladar Eridua, i nastaje civilizacija.

Lako je povezati lirsko s „početkom civilizacije“ budući da je ona upravo to što nas deli od haosa. Civilizovani gradovi opasani su bedemima koji dele uređene ulice unutar naselja od nepregledne divljine koja ih okružuje. Civilizacija je, kako to tumači arheolog Stjuart Pigot u svom uvodnom tekstu u klasičnu studiju Maksa Malovana o drevnom Sumeru, hrabar raskid s postojećim stanjem: „Povremeno su se“, zabeležio je Pigot, „pojavljivali narodi kojima su pronalasci i promene, a ne privrženost tradiciji, pružali zadovoljstvo i predstavljali olakšanje. Ova napredna društva jesu ona koja se mogu označiti utemeljivačima civilizacije.“³

Pokazalo se, međutim, da je civilizacija bila posledica elementarnije potrebe: obezbeđivanje situacije u kojoj niko za sebe neće prigrabiti velike količine hrane i vode. Civilizacija je nastala u *Plodnom polumesecu* ne zato što je to bilo edensko mesto bogato prirodnim resursima, već upravo stoga što je ta oblast bila toliko složena za naseljavanje da su ljudska staništa bilo koje veličine imala potrebu za dobrom upravom da bi mogla da opstanu. Zemljoradnici su morali da sarađuju kako bi izgradili kanale i cisterne koje su im bile potrebne da bi savladali posledice poplava. Bilo je neophodno da neko pojača tu saradnju i nadgleda pravičnu podelu ograničenih količina vode. Taj neko je morao da se pobrine i da zemljoradnici, koji su uzgajali više useva nego što je to bilo potrebno njihovim domaćinstvima, prodaju viškove proizvoda onima koji se nisu bavili obrađivanjem zemlje (korpari, kočari i stolari). Takva vrsta administracije, kao svojevrsan znak civilizacije, upravo je i bila potrebna u područjima koja su se odlikovala negostoljubivošću i divljinom prirode. U područjima koja su obilovala vodenim resursima, plodnim

zemljištem, rudnim bogatstvima i drvnom građom stanovnici tome nisu poklanjali preteranu pažnju.*

Kako su na području *Plodnog polumeseca* sela postepeno prerastala u gradove, znatno više ljudi bilo je prinuđeno da živi na istoj površini zemlje. Snažno vođstvo bilo je potrebnije nego ikada. Imajući u vidu ljudsku prirodu, gradske starešine imale su potrebe za određenim sredstvima prinude što je podrazumevalo organizovanje grupe naoružanih ljudi koji su imali zadatak da sprovode njihove odluke.

Vođe su postepeno postajale carevi.

Za Sumerce, koji su se borili da prežive na zemlji na kojoj je voda odnosila njihova polja tokom poplava ili se potpuno povlačila ostavljajući useve da bukvalno sagore na suncu, monarhija je bila dar od bogova. Nikakvi primordijalni vrtovi za Sumerce nisu bili prvi i najbolji domovi (gradovi opasani debelim zidinama podignutim od blokova pečene zemlje i zaštićeni od nadirućih voda i pohlepnih osvajača). Grad Eridu, u kome je monarhija darovana s nebesa prvi put nastala, iznova se pojavljuje u vavilonskim mitovima kao sumerski Raj koji je uspostavio car-bog Marduk:

Sva zemlja bi morem...

I tada nastade Eridu...

---

* To nije potpuno primenjivo u objašnjavanju uzroka jačanja upravljačkog aparata u vezi s potrebom kontrole nad velikim irigacionim sistemima. Kao što Džared Dajmond kaže u delu *Oružje, seme i gvožđe*, centralne gradske uprave nastale su znatno pre pojave „složenih irigacionih sistema“, a „proizvodnja hrane i organizacija seoskog života u području *Plodnog polumeseca* potiču s nekadašnjih brda i planina, a ne iz nizijskih rečnih ravnica“. Uspostavljanje administracije pokazalo se neophodnim da bi se pristupilo izgradnji i održavanju takvih sistema; činjenica da je „civilizacija“ nastala u planinama, koje su bile negostoljubivije od ravnica, potkrepljuje moje stanovište.

Marduk načini trščani ram na površini vode...

Stvori prah i prosu ga u trščani ram...

Načini čoveka...

Eridu nikad ne nestaje kao što je to slučaj s Rajskim vrtom. Sveti grad bio je svojevrsna granica između starog sveta lovaca i sakupljača i novog, koji je predstavljao civilizaciju.

Međutim, lovci i sakupljači nisu potpuno iščezli. Od najranijeg razdoblja monarhije i nastanka prvih gradova naseljeni zemljoradnici bili su u razmircama s nomadima – lovcima i stočarima.

Kako nam taj izvor otkriva, peti car u popisu sumerskih vladara po imenu Dumuzi bio je stočar. To što je stočar postao car predstavlja spoj suprotnosti i postaje jasno u povesti „Udvaranja Inani“, u kojoj su glavni likovi car i boginja Inana.*

U ovoj priči Dumuzi nije samo stočar i car, već u njegovim venama teče i krv bogova; uprkos njegovoj božanskoj prirodi, Inana Dumuzija smatra nedostojnim.

„Stočar će doći u tvoju postelju!“ – uzviknula je boginja Sunca Utu, ali joj je Inana (koja je inače bila veoma blagonaklona prema svojim miljenicima) odbrusila:

Stočar! Neću se udati za stočara!

Njegova odeća je poderana; njegova vuna gruba.

Udaću se za zemljoradnika.

Zemljoradnik uzgaja lan za moju odeću.

Zemljoradnik gaji ječam za moju trpezu.

---

* Nešto docnije, kod semitskih stanovnika Mesopotamije, Inana je bila poznata kao Ištar. Ona je vremenom prerasla u boginju ljubavi i rata što je predstavljalo čestu kombinaciju u drevnim vremenima.

Dumuzi je bio uporan u svom naumu. Nakon rasprave o tome čija je porodica bolja, ušao je u Inaninu postelju tako što joj je ponudio sveže mleko s kajmakom; ona je istog časa predložila da on „uzore njeno vlažno polje“. Prihvatio je poziv.

Inanina zainteresovanost za jednog stočara izazvala je prilično uznemirenje. I dok su polja na jugu postajala sve isušenija, gradovi su se nizali uz rečnu obalu. Međutim, nepregledne pustare koje su se nalazile izvan gradova služile su kao pašnjaci za ovce i goveda, ali i kao dom za one koji su i dalje ostali privrženi drevnom nomadskom načinu života. Stočari i zemljoradnici bili su potrebni jedni drugima. Stočari su zemljoradnike snabdevali mesom, svežim mlekom i vunom u zamenu za jestivo bilje. Ipak, ta međuzavisnost nije proizvela i međusobno poštovanje. Stanovnici gradova rugali su se zaostalim i prljavim stočarima; ovi su, pak, ismejivali dekadentne žitelje urbanih središta.

U toj zemlji gradova i njihovih monarha, zemljoradnika i nomada, prvih osam sumerskih careva vladalo je sve dok nije došlo do prirodne katastrofe.

Drugo poglavlje

Najranija povest

Nešto kasnije, u Sumeru je došlo do velikog potopa

KIŠA NIJE PADALA mesecima. U polju koje se nalazilo u blizini slanog vrha Persijskog zaliva jedna žena je žnjela pšenicu. Iza nje su se uzdizale zidine grada koje su se ogledale u nebu olovne boje. Pod njom je bilo okamenjeno tlo. Rezervoari, do tada punjeni vodom nastalom redovnim godišnjim poplavama, bili su ispunjeni sa svega nekoliko centimetara gnjecavog blata. Kanali za navodnjavanje bili su prazni.

Kapljica vode sprala je prašinu s njene ruke. Podigla je pogled i ugledala oblake koji su postepeno počeli da prekrivaju čitav horizont. Uzviknula je u pravcu gradskih zidina, ali su ulice već bile pune ljudi koji su na otvoreno iznosili lonce i lavore. Olujni vetar je sve češće snažno duvao iznad ravnice.

Ali ne i ovog puta. Kapljice su učestale i poput potoka počele da se slivaju s neba. Voda se prikupljala, stvarala lokve i postepeno rasla. Neobična grmljavina odzvanjala je u daljini i zatresala zemlju.

DREVNI NARODI koji nisu raspolagali dubokim bunarima, branama i sistemima za vodosnabdevanje gradova provodili su veliki deo svog života u potrazi za vodom – tražeći je i izvlačeći iz zemlje, puneći rezervoare, računajući još koliko dugo bi mogli da prežive bez nje i očajnički se moleći da padne kiša ili da se u bunarima pojavi voda. U Mesopotamiji je, međutim, istovremeno sa životnom preokupacijom vodom postojao i neočekivani *strah* od nje. Zlo i nesreća vrebaju u dubokoj vodi; ona može doneti život, ali tu su i prirodne nepogode.

Istorija naše planete, kako nam geolozi govore, obeležena je velikim prirodnim katastrofama koje su uništavale mnoge oblike života. Ali samo jedna odzvanja u rečima i povestima mnogih različitih naroda. Ne postoji univerzalna priča koja počinje sa: „A potom je voda počela da postaje sve HLADNIJA i HLADNIJA.“ Međutim, u jednom trenutku žive ljudske pripovedačke prošlosti voda je zapretila njihovom krhkom postojanju na Zemlji. Istoričari ne mogu da ignorišu Veliki potop. To je najuniverzalnija priča koju baštini ljudska rasa.

Osim šturog pominjanja potopa u popisu vladara, sumerska povest o toj prirodnoj katastrofi do nas dolazi indirektno, u prevodu jednog zapisa na akadski jezik (semitski jezik koji se docnije govorio u Mesopotamiji), nastalog više hiljada godina nakon samog događaja, koji je sačuvan u jednoj asirskoj biblioteci. Enlil, vladar nad svim bogovima, bivao je sve razdraženiji stoga što mu je glasni žamor ljudi na Zemlji ometao san. On je ubedio druge bogove da s lica Zemlje zbrišu ljudsku rasu, ali bog Ea, koji se ranije zakleo da će je u tajnosti štititi, saopštio je u snu vest o toj zaveri mudracu Utnapištimu.* I tada

---

* U nekim verzijama ovaj svojevrсни sumerski Noje nazivan je Ziusudra.

*Bogovi ponora ustadoše
Brane na vodama behu polomljene u paramparčad
Sedam sudija pakla zapališe zemlju svojim bakljama
Dan se preobrazi u noć
Zemlja bi uništena poput pehara
Voda pokulja na ljude poput bojnih talasa.¹*

Utnapištim, prethodno upozoren, lađom je pobegao sa svojom porodicom, nekolicinom životinja, kao i sa ljudima koje je uspeo da spase.

Vavilonska verzija ove povesti, u formi pesme, naziva se „Atrahazis“ (što u prevodu znači *najmudriji*). Atrahazis, kao najmudriji vladar na Zemlji, upozoren je na nastupajuću pošast. On je sagradio barku i, znajući da može da spase samo malobrojne, pozvao je svoje preostale podanike na veliko slavlje kako bi svi mogli da dožive makar jedan dan radosti pre konačnog kraja. Jeli su i pili, zahvaljujući mu na darežljivosti. Međutim, sam Atrahazis se, znajući da je to slavlje u stvari svojevrsan pomen, tetura u hodu, pod teretom osećaja tuge i odgovornosti.

*Stoga oni jedoše od njegovog obilja
i pijahu,
ali on ne činjaše ništa drugo, no ulaziše i izlaziše,
ulaziše i izlaziše,
nikad ne sevši,
toliko ophrvan i očajan bejaše on.²*

Čak ni najmudriji vladar na svetu ne može uvek da obezbedi preživljavanje svog naroda pred sveopštom katastrofom.

Ipak, svakako najpoznatija povest o potopu jeste ona koja je ispričana u „Knjizi postanja“. Bog je odlučio da od grehova

pročisti ljudski rod koji je stvorio, te reče Noji, „bezgrešnom među njegovim narodom“, da načini barku koja bi njega i njegovu porodicu sačuvala od nestanka. Kiša je počela da pada, a „moćni izvori iz dubina nabujaše, a nebeska vrata potopa se otvoriše“ i voda proguta svu zemlju.

Tri kulture i isto toliko povesti: suviše podudarnosti u detaljima da bi bilo slučajno.*

Geolozi koji su na osnovu svedočanstava iz Knjige postanja u XIX veku tražili tragove Velikog potopa često su i nailazili na njih, poput poremećenih geoloških slojeva ili školjki na vrhovima planina. Ali po teoriji koju je 1840. godine prvi izneo Luj Agasiz, sporo kretanje ledenog pokrivača preko tla umnogome je objašnjavalo znatan broj ovih geoloških pojava koje su do tada pripisivane posledicama Velikog potopa. To je bilo u potpunom saglasju s tada dominantnim stavom u naučnoj zajednici da se nastanak i razvoj univerzuma odvijao jednim tokom, postepeno, pod uticajem istih procesa, razvijajući se po predvidljivim zakonomernostima kod kojih nije bilo mesta za jedinstvene i neponovljive događaje.**

Ipak, povest o Velikom potopu je opstala. Istraživači mesopotamske istorije nastavili su da govore o tome da se stvarni potop zaista dogodio. On nije bio globalnog karaktera budući da to više nije bilo naučno opravdano, već lokalnog, ali je bio toliko destruktivan da je ostao upamćen hiljadama

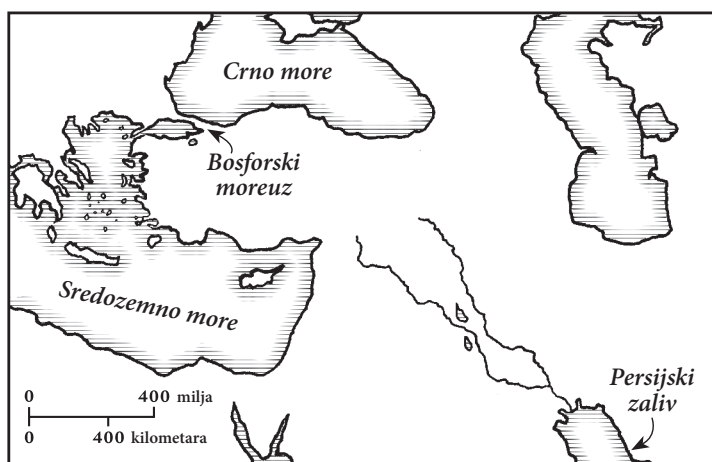
---

* Kad je sumerska povest o potopu prevedena prvi put, većina istoričara pretpostavila je da je srž priče iz Knjige postanja potekla iz nje. Kasnijim analizama je utvrđeno da su one nastale nezavisno jedna od druge, ali da su potekle od istog događaja.

** Ovaj stav bio je donekle odbačen zbog dokaza da nepredvidive prirodne katastrofe zaista utiču na Zemlju i često doprinose promenama klime ili utiču na izumiranje čitavih vrsta. Na primer, smatra se da je asteroid izazvao kraj perioda krede. Kraći pregled drevnih prirodnih katastrofa videti u: Peter James i Nick Thorpe; *Ancient Mysteries*.

godina. Poznat po svojim iskopavanjima u Uru, arheolog Leonard Vuli je zapisao: „Ovde se nije radilo o potpunom uništenju čitave ljudske rase, kao ni žitelja delte... međutim, načinjena je tolika šteta da je taj događaj postao prekretnica u istoriji i osnovno obeležje jednog razdoblja.“³ Tragajući za ostacima posledica potopa, Vuli je na njih naišao što nije predstavljalo posebno iznenađenje. Nekoliko metara dubok sloj mulja delio je razdoblje starijih mesopotamskih naselja od mlađih.

Sedamdesetak godina kasnije, geolozi Vilijam Rajan i Volter Pitman konstatovali su da povesti o poplavi ne predstavljaju devastirajući mesopotamski potop, već stalnu bujicu, „visoku vodu koja nikada ne opada... i koja je naterala ljude da napuste svoju nekadašnju postojbinu i primorala ih da nađu novo mesto za život.“⁴ I dok se led otapao, a nivo Sredozemnog mora rastao, Bosforska prevlaka, koja je do tada predstavljala snažnu zemljanu branu, bila je probijena. Crno more preplavilo je obale i smestilo se u novo

2. Pre Rajan-Pitmanovog potopa

udubljenje u zemlji zauvek potapajući naselja na svojim obodima. Ljudi koji su preživeli uputili su se ka jugu sa snažnim sećanjem na tu katastrofu.

Ponuden je i odgovor koji je bio manje spektakularan. Možda su povesti o potopu predstavljale samo veliku zabrinutost od poplava budući da su one bile redovna pojava duž čitave mreže vodotokova koji su prolazili Mesopotamijom.⁵ Takođe, moguće je da se povest o potopu koji je promenio izgled reljefa odnosi na preoblikovanje sumerske zemlje u kontekstu kretanja Persijskog zaliva na sever, usled čije stalne plime je došlo do trajnog potapanja mnogih naselja.

Sve ove teorije imaju svoje manjkavosti. Sloj mulja o kome govori Leonard Vuli, kako su pokazala potonja iskopavanja, bio je suviše prostorno lokalizovan da bi ga stanovnici Mesopotamije mogli doživeti kao kataklizmički. (Istovremeno, on je datiran u period oko 2800. godine p. n. e. što ga vremenski smešta u središnje razdoblje sumerske civilizacije.) Teško je razumeti kako su se čitavi vekovi poplavnih vodenih talasa koji su se povlačili i iznova nadirali mogli pretvoriti u jedinstven rušilački događaj koji je jednom zauvek promenio izgled Zemljinog reljefa. Iako je postepeno širenje Persijskog zaliva u pravcu severa, do nivoa od tridesetak centimetara tokom jedne decenije, dovodilo do plavljenja naselja, to nije moglo izazvati posebno intenzivan osećaj straha.

Pitman-Rajanova teorija, zasnovana na analizi uzoraka uzetih s dna Crnog mora, znatno je prihvatljivija. Međutim, poplava o kojoj oni govore desila se oko 7.000. godina p. n. e. što ne daje odgovor na pitanje o tome kako su povesti o opštem potopu našle svoje mesto u usmenoj tradiciji tolikih naroda koji su se oko 7.000 godina p. n. e. nalazili daleko od Mesopotamije.

U Kini, u kojoj su dve potpuno odvojene zemljoradničke kulture, Jang-šao i Longšan, postojale vekovima u istom razdoblju tokom koga su Sumerci podizali svoje gradove, neuračunljivi vojskovođa pokidao je nebeski baldahin kroz koji je potekla voda, potapajući svu zemlju i daveći ljude. Jedina preživela bila je plemenita kraljica koja je pronašla utočište na vrhu planine, zajedno s malobrojnom grupom ratnika. U Indiji, riba je upozorila mudrog kralja Manua da se približava ogromna poplava, kao i da treba da sagradi brod i ukrca se čim nivo vode počne da raste. „Vode su odnele sva tri nebesa“, saopštava nam Rig Veda, „a samo Manu bejaše spasen.“⁶

Mnogo intrigantnije su povesti o poplavama koje potiču s područja obe Amerike, od kojih neke sadrže velike sličnosti s mesopotamskom legendom (čini se da su nastale u periodu pre dolaska hrišćanskih misionara koji su doneli Knjigu postanja, mada se to ne može tvrditi s potpunom sigurnošću). U majanskoj verziji, „četiri stotine sinova“ preživljavaju potop tako što su se pretvorili u ribe. Docnije su proslavili svoje spasenje tako što su se napili i u tom trenutku se uzneli na nebo i postali Plejade. (Čitaoci će uočiti sličnost s pričom o Noji u kojoj se na nebu, takođe, pojavljuju znaci i u kojoj se Noje ozbiljno opija nakon što je dospao do kopna.) U Peruu, lama je odbijala da jede, a kad ju je njen vlasnik upitao za razlog, ona je odgovorila kako će se za pet dana voda podići i potopiti svu zemlju. On se popeo na najvišu planinu, preživeo i njegovo potomstvo je počelo iznova da naseljava Zemlju. (Nijedna žena se ne uspinje s njim što deluje kao nesrećan previd.) Ukoliko su ove američke povesti o potopu u vezi s onim mesopotamskim, velika poplava nije mogla da se desi oko 7.000. godina p. n. e. Istoričar Džon Brajt smatra da se ta prirodna katastrofa desila pre 10.000. godina p. n. e. kad su lovci prešli preko Beringovog moreuza.⁷

Šta se, zapravo, dogodilo?

Voda je potopila svet poznat ljudima, a neko je i pre nego što se velika voda obrušila posumnjao da se približava propast.

NAKON ŠTO SE voda povukla, zemlja se osušila. Ljudi se iznova pojavljuju u okruženju koje je pod zubima i noktima ostavljalo crveniji trag nego što je to ranije bio slučaj. Nešto je bilo izgubljeno. U Knjizi postanja Noji je rečeno da je sada dozvoljeno ubijanje životinja zbog njihovog mesa. U sumerskoj povesti o potopu bogovi tuguju zbog uništenja nekadašnjeg sveta:

Da li bi ta glad opustošila svet

Više od potopa.

Da li bi taj pomor uništio ljudsku vrstu

Više od potopa.⁸

Svakako da nije slučajnost to što povesti o nastanku sveta u tolikim zemljama počinju s velikim vodama koje su se morale povući kako bi čovek mogao da živi na suvom tlu. U akademskoj priči o nastanku sveta, otkrivenoj na delimično sačuvanim tablicama zajedno s „Epom o Gilgamešu“, prvi stihovi kazuju:

Kada se nebesa još uvek nisu izdigla:

A dole na Zemlji biljke još nisu iznikle;

Ni ponor još nije otvorio svoje međe:

Haotična Tijamat bejaše majka sviju njih.⁹

U vreme nastanka sveta, Tijamat, predstavljenu kao morsko biće, ubijaju, a deo njenog tela žrtvovan je nebesima

kako slane vode koje su pretile da sve unište ne pokriju celo, tek isušeno tlo.

„Tokom godine i jednog dana svet je, prekriven oblacima“, počinje mištečka legenda o postanju, „bio u mraku. Sve se nalazilo u neredu, a voda je prekrila mulj koji je tada bio Zemlja.“¹⁰ „I uistinu“, kazuje nam indijska Satapata-Brahmana, „u početku bejaše voda, ništa do prostranstvo vode.“ „U početku, u tami, ne bejaše ničega do vode“, započinje mit Bantua. Možda najpoznatija svima onima koji su rođeni kao hrišćani ili Jevreji, Knjiga postanja svedoči: „U početku Zemlja bejaše prazna i bez oblika, a tama pokri sve vode; I Duh Gospodnji lebđaše nad dubinama.“

Ne postoji način da saznamo šta su uništile te velike vode. Međutim, kao i mnogi drugi narodi, Sumeri su imali priču o izgubljenom raju. U drevnom sumerskom epu, pod naslovom „Enki i Ninhusag“, taj raj opisan je kao mesto gde:

*Lav ne ubija,
Vuk ne lovi jagnje,
Divlji pas, proždrljivac dece, nije bio poznat,
Onaj koga oči bole ne govori: „Moje me oči bole.“
Onaj koga glava boli ne govori: „Moja me glava boli.“¹¹*

No, sanjani grad, ispunjen plodnim drvećem voća i potocima čiste i neslane vode, izgubljen je za čoveka.

Još uvek smo opčinjeni vodom i njenim plavljenjem svog i uređenog terena na kome živimo. Setimo se samo filma „Titanik“. Paluba je počela da se naginje, nivo vode je rastao, a mornarički oficiri koji su odranije znali za nastupajuću tragediju nisu mogli ništa da učine kako bi je sprečili. Priče o dubokoj vodi i dalje nas plaše i privlače. Kao što filozof Ričard Mou ukazuje: „Slike u vezi s *ljutim dubinama*

imaju izuzetnu snagu u ljudskoj mašti koja ima toliko malo veze s našom geografijom.¹²

Ali to je područje za bogoslove i filozofe. Istoričar samo može da primeti kako proizvodnja piva traje onoliko dugo koliko i zemljoradnja, kao i da najstarije vino na svetu (nađeno na lokalitetu jednog drevnog naselja u današnjem Iranu) potiče iz šestog milenijuma p. n. e. Od kada je čovek počeo da uzgaja bilje, on je pokušavao da, makar i privremeno, ponovo ustroji lepši i ljupkiji svet koji više ne možemo naći na kartama.

Treće poglavlje

Uzdizanje plemstva

---

*Vladarska titula je u Sumeru
postala nasledna oko 3600. godine p. n. e.*

POSLE VELIKOG POTOPA, popis sumerskih vladara kazuje nam da je grad Kiš – koji se, okružen kukuru-znim poljima, nalazio u severnim oblastima – postao središte vladarskog autoriteta. Popis iznova počinje s nizom vladara koji su poznati pod nazivom prva dinastija grada Kiša. Prvi vladar Kiša bio je Gaur. Nakon njega na presto je stupio vladar veličanstvenog imena – Gula-Nidaba-anapad. Potom je usledilo devetnaest vladara te se tako stiglo do Enmebaragešija, koji je bio dvadeset drugi car nakon potopa. Zahvaljujući natpisima znamo da je Enmebarageši vladao oko 2700. godine p. n. e. i to je prvi datum koji možemo povezati s jednim sumerskim vladarom.

To ne rešava problem opisivanja sumerske istorije od perioda sumerskog potopa (kad god da se on desio) sve do oko 2700. godine p. n. e. Nakon potopa carevi nisu više

vladali u vremenskim intervalima od po 36.000 godina. Umesto toga, dužina vladanja naglo se smanjivala, postajući sve kraća. Dakle, 22.985 godina, tri meseca i tri dana proteklo je od potopa do stupanja Enmebaragešija na presto – ličnosti koja nije od posebne pomoći koliko bi se moglo pretpostaviti. (Poznavao ci sumerske književnosti imaju običaj da vladare pre potopa nazivaju *mitskim*, a one posle njega *kvaziistorijskim*, što je razlika koja nije jasna.)

Većina od ukupno dvadeset jednog cara, koliko ih je vladalo pre Enmebaragešija, opisana je na isti način: samo imenom i dužinom vladavine. Do sredine ovog popisa nema nikakvog izuzetka sve dok se ne pojavi trinaesti car posle potopa, po imenu Etana, koji je iznenađujuće izdvojen u odnosu na svoje bezlične prethodnike.

*Etana, koji se vazneo na nebesa,
On koji je učvrstio sve zemlje,
Vladao je 1560 godina kao car;
A Balih, Etanin sin,
Vladaše 400 godina.*

U ovom citatu ima više istorije nego što bi se to na prvi pogled moglo pomisliti.

U VREME kad se popis vladara nastavlja, ravnica je dobila izgled sličan današnjem. Vrh Persijskog zaliva postepeno se pomerao u pravcu severa. Vodena para koja je nekada navodnjavala ravnica i čiji su tokovi bili odvojeni nagomilanim muljem pretvorila se u dve velike reke, Tigar i Eufkrat, koje svoja imena duguju Grcima. U još drevnijim vremenima, reka koja se nalazila na zapadu nazivana je Urutu, dok